SILNÉ A SLABÉ STRÁNKY FENOMENOGRAFIE: LITERÁRNÍ PŘEHLEDOVÁ STUDIE

STRENGTHS AND WEAKNESSES OF PHENOMENOGRAPHY: LITERATURE REVIEW

Lukáš Plch[1]

[1] Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Fenomenografie je mezinárodně uznávaným kvalitativním výzkumným designem, který umožňuje prozkoumat, jakými rozdílnými způsoby lidé vnímají a rozumí světu kolem sebe. V tomto příspěvku jsou shrnuta zjištění z literárního přehledu zahrnujícího 24 metodologických studií zaměřených na její silné a slabé stránky. Diskutovány jsou argumenty pro její využití. Jde o popis vnímání zkušeností integrujícím způsobem a možnost přímé návaznosti na efektivnější designování samotných kurzů a úpravy kurikul v terciárním vzdělávání. Její limity lze rozdělit na teoreticko-filozofické, metodologické a kognitivní.

Klíčová slova: *fenomenografie, kvalitativní výzkum, metodologie, pedagogické vědy*

Abstract

Phenomenography is an internationally acknowledged qualitative research design which enables us to explore the different ways in which people perceive and understand the world around them. This article summarizes the results of a literature review including 24 methodological studies focusing on the strengths and weaknesses of phenomenography. Description of perceived experience in a hollistic way and direct applicability in a higher education environment are discussed. It also addresses weaknesses divided into three: theoretical-philosophical, methodological, and cognitive.

Keywords: *phenomenography, research methodology, qualitative research, educational sciences*

1 Úvod

V pedagogických vědách se kvalitativní výzkum stal široce uznávaným přístupem k získání dat a empiricky podložených poznatků. Jedním z jeho designů je fenomeno- grafie, která je v mezinárodním měřítku obecně přijímanou metodou, ale v prostředí českého pedagogického výzkumu je k ní přistupováno až na výjimky spíše skepticky (Průcha, 2020, pp. 91–93). Teoretická část příspěvku se věnuje objasnění jejích metodologických specifik a filozofických východisek. V empirické části jsou zmapovány mezinárodní metodologické studie zaměřené především na její silné a slabé stránky.

2 Teorie

Fenomenografie, vzniklá primárně pro výzkum v sektoru terciárního vzdělávání (Tight, 2016), umožňuje prozkoumat, jakými rozdílnými způsoby lidé vnímají a rozumí světu kolem sebe. Předmětem výzkumu totiž není fenomén jako takový, ale prožívání fenoménu. To, jak respondent (např. student) nahlíží na určitý fenomén, označuje Marton (1981) jako perspektivu druhého řádu neboli „second-order perspective". Z ontologického a epistemologického hlediska fenomenografie vychází z toho, že existuje pouze jeden svět, který je zároveň světem subjektivním a objektivním. V tomto pojetí jde o tzv. nedualistickou ontologickou perspektivu (Stenfors-Hayes et al., 2013).

3 Metodologie výzkumu

Tvorba rešeršního dotazu, výběr elektronických informačních zdrojů (databází) a selekce dokumentů vychází z metodologie tvorby systematických přehledových studií (Zawacki-Richter et al., 2019). Použitými databázemi byly Web of Science, Scopus a ERIC. Zpracované dokumenty byly omezeny pouze na články prezentující výsledky původního výzkumu a přehledové studie. Pro zajištění transparentnosti vyhledávání a zpracování dokumentů je celý proces zaznamenán v podobě vývojového PRISMA diagramu. Pro práci s dokumenty byla použita volně dostupná aplikace Systematic Review Accelerator.

4 Výsledky

Ze 433 vyhledaných dokumentů bylo 24 metodologických studií zařazeno do syntézy dat. Argumenty hovořící pro využití fenomenografie jsou: zachycení vnímání fenoménu integrujícím způsobem, popis zkušeností na základě jejich společných a rozdílných rysů a následné využití interpretovaných dat pro (re) designování kurzů zejména v oblasti terciárního vzdělávání. Limity se dají rozdělit do tří kategorií dle charakteru. Teoreticko-filozofická hovoří o tom, že jde pouze o jeden z mnoha směrů ve fenomenologii bez nutnosti jej vyčleňovat. Z hlediska obecných metodologických pravidel kvalitativního výzkumu panují obavy o přílišnou obecnost kategorií popisu vnímání jednotlivých fenoménů vzniklých z analýzy dat. Věk respondentů může také negativně ovlivnit výtěžnost dat, např. žáci nižšího věku nebudou schopni popsat zkušenosti s abstraktním fenoménem. Fenomenografický přístup je z pohledu kognitivní psychologie kritizován pro tendenci spojovat v jedno zkušenosti participantů s popisem jejich zkušeností.

5 Závěry a diskuse

Fenomenografie se v oblasti pedagogických věd uplatňuje zejména ve výzkumech zaměřených na to, jak studenti vnímají svoje vlastní učení, výukové metody, obsahy jednotlivých kurzů a další fenomény. Výsledek analýzy dat je nazývaný jako „výsledný prostor" (outcome space) umožňující lépe pochopit, jak studenti nahlíží na edukační prostředí a na procesy, které v něm probíhají. Tyto poznatky mohou být následně využitelné pro efektivnější designování samotných kurzů a úpravy kurikul zejména v oblasti terciárního vzdělávání, pro které je fenomenografický výzkumný přístup nejvhodnější. I přes pokračující polemiku nad jejími limity začala být fenomenografie zejména v poslední dekádě hojně využívaným kvalitativním designem.

6 Literatura

Marton, F. (1981). Phenomenography — Describing conceptions of the world around us. *Instructional Science*, *10*(2), 177–200. https://doi.org/10.1007/BF00132516

Průcha, J. (2020). *Psychologie učení: Teoretické a výzkumné poznatky pro edukační praxi.* Grada.

Stenfors-Hayes, T., Hult, H., & Dahlgren, M. A. (2013). A phenomenographic approach to research in medical education. *Medical Education*, *47*(3), 261–270. https://doi.org/10.1111/medu.12101

Tight, M. (2016). Phenomenography: The development and application of an innovative research design in higher education research. *International Journal of Social Research Methodology*, *19*(3), 319–338. https://doi.org/10.1080/13645579.2015.1010284

Zawacki-Richter, O., Kerres, M., Bedenlier, S., Bond, M., & Buntins, K. (Eds.). (2019). *Systematic Reviews in Educational Research: Methodology, Perspectives and Application.* Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-3-658-27602-7